

KEŞAN HERSEKZADE AHMET PAŞA CAMİİ HAZİRESİNDE BULUNAN MEZAR TAŞLARI

Murat KARADEMİR*
İbrahim KUNT**

ÖZ: Araştırmamızda Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii haziresi içerisinde, günümüze sağlam olarak gelebilmiş 11 adet mezar yer almaktadır. Bu mezarlardan 1 tanesi sandık mezar (sembolik lahit) diğerleri toprak mezardır. Mezar taşlarının hepsinin fotoğrafları çekilmiş ve kitabeleri okunmuştur. Örneklerin hepsinin başlık tipleri, formları ve bezeme özellikleri ele alınarak Türk mezar taşı sanatı içerisindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada her bir mezar taşı ayrı ayrı ele alınmış ve taşlar üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Hazirede yer alan bazı mezar taşlarının tarihleri zamanla taşlarda oluşmuş olan tahribattan dolayı okunamamış, bazı mezar taşlarında da tarih bölümüne yer verilmediği dönemleri tam olarak tespit edilememiştir. Fakat süsleme konularına ve süslemede kullanılan motiflerin özelliklerine göre genel olarak 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıla benzer örneklere bakılarak tarafımızdan tarihlendirilmiştir. İncelemiş olduğumuz mezar taşlarından en erken tarihli örnek 1519 tarihine en geç tarihli örnek ise 19. yüzyıla aittir. Taşlarda işleme yöntemi olarak zemin oyma tekniği uygulanmıştır. Sade örneklerin ön planda olduğu mezar taşlarında süsleme kompozisyonu açısından asma, kıvrık dallar, gül demetleri, selvi olmak üzere bitkisel karakterli motiflere yer verilmiştir. Geç dönem örneklerinde mimariye bağlı değişimin mezar taşlarında da kendini göstermesi sonucunda süsleme programında farklılıklar görülmektedir. Haziredeki mezar taşları sosyal ve kültürel açıdan Osmanlı mezar taşı geleneğini devam ettiren örnekler olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Keşan, Hersekzade Ahmet Paşa Camii, Süsleme, Mezar Taşı

THE GRAVESTONES WHICH IS LOCATED IN KESAN HERSEKZADE AHMET PASHA MOSQUE

ABSTRACT: In our research, there are 11 graves that have survived to the present day in the grave of Kesan Ahmet Pasha mosque. One of these tombs is coffer grave (symbolic sarcophagus), others are tombs, which are covered by soil (not by concrete or stone). All the gravestones were photographed and their epitaph were read. By examining the title types, forms and decoration

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, mkarademir@selcuk.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9776-3789>

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, kuntibrahim@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3419-6860>

Geliş Tarihi (Received): 18.06.2019

Kabul Tarihi (Accepted): 25.10.2019

Yayın Tarihi / Published: 17.02.2020

features of all the examples, we tried to determine their place in the Turkish tombstone art. In this study, each tombstone was examined separately and general evaluation was made on stones. The time of some gravestones in the grave is sought because of the destruction of the stones in time and some places in the gravestones are not included in history. However, it is dated by us while looking at examples of the termination date and similar examples from the 19th century. In the three tombstones, the years unknown, because the stones remained under the ground. The earliest specimen of the tombstones that we examined belongs to 1519 and the latest specimen belongs to the 19th century. In others, there were no dates. Ground carving technique was applied as a method of processing stones. The gravestones, where simple examples were at the forefront, were decorated with floral motifs including vine, curved branches, rose bouquets and cypresses. Late period examples show differences in tombstones due to the change in architecture and there are differences in ornamentation program. The tombstones stand out as examples that continue the Ottoman tombstone tradition in terms of social and cultural terms.

Keywords: Kesan, Hersekzade Ahmet Pasha Mosque, Decoration, Gravestone

GİRİŞ

Kökeni inançlara dayanan ve kültürel geleneği yansıtan mezar taşları, Türk tarihi ve sanatı açısından vazgeçilmez kültür varlıklarımızdandır. Türklerde mezar geleneği, Türk tarihinin başlangıcından itibaren bugüne kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Tarihin en eski dönemlerinden bu yana atalara duyulan büyük saygı dolayısıyla mezarlara önem verilmiş ve Türk sanatı tarihinde mezar yapıları ve mezar taşları önemli bir yer almıştır¹. Mezar taşları buldukları bölgenin demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Bununla birlikte mezar taşları ölen kişi hakkında genel bilgiler içermekte, dönemin kılık-kıyafeti, aile yapısı, sosyal ve idari tarihi, sanat tarihi, dil ve edebiyat tarihi hakkında da önemli bilgiler vermektedir².

Hersekzade Ahmet Paşa Camii, Edirne'nin en büyük ve en uzak ilçelerinden birisi olan Keşan ilçe merkezinde, Büyük Cami Mahallesinde, Hersekzade Ahmet Paşa Sokakta, 30 pafta, 383 ada ve 5 parselde yer almaktadır. Caminin günümüzde kitabesi bulunmadığı için inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Hersekzade Ahmet Paşa'nın H. 917/ M. 1511 tarihli vakfiyesinden yola çıkarak 16. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş olması kuvvetli ihtimaldir³.

Bu çalışmamızda Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camisi haziresinde günümüze ulaşan mezar taşları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Daha önce bu

¹ Sedat Veyis Örneş, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul, 1988, s. 93.

² H.P. Laqueur (Çev. Selahattin Dilidüzgün), *Hüve'l- Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul, 1997, s. 168.

³ Murat Karademir, "Keşan'da Bir Osmanlı Hatırası: Hersekzade Ahmet Paşa Camii", *Hersekzade Ahmet Paşa Cami Sempozyum Bildirileri ve Etkinlikleri 15 Nisan 2011*, Edirne, 2012, s. 71-72.

konu ile ilgili Hakan Akıncı'nın sunmuş olduğu bildiri de haziredeki mezar taşlarının bir kısmı (7 adet mezar taşı) ele alınmış ancak mezar taşlarının toplu bir tipolojisi yapılmamış ve Osmanlı sanatı içerisindeki yeri belirlenmemiştir⁴. Yayında özgün metinler yazılmadığı gibi yazarın okumalarında hatalar dikkat çekmektedir. Akıncı'nın ele aldığı yayın Hersekzade Camii haziresindeki mezar taşlarından ziyade Kara Taşlı Mezarlıkları üzerinedir.

Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii haziresi içerisinde, günümüze sağlam olarak gelebilmiş 11 adet mezar taşı yer almaktadır. Bu mezarlardan 1 tanesi sandık mezar (sembolik lahit) diğerleri toprak mezardır. Mezar taşları içinde dönem olarak en erken tarihlî örnek Hersekzade Ahmet Paşa Camii'nin inşaa tarihi olarak kabul edilen 16. yüzyıla aittir. Mezar taşları içinde en geç tarihlî örnek ise 19. yüzyıla aittir.

Çalışmamız başta giriş olmak üzere katalog, değerlendirme ve sonuç olarak dört ana başlık altında toplanmıştır. Giriş bölümünde konu hakkında genel bilgiler verilmiştir. Katalogda her bir mezar taşı için ayrı ayrı gözlem fişleri oluşturulmuş, mezar yapıları üzerinde yer alan baş veya ayak taşlarının ayrıntılı tanımları bu gözlem fişleri içinde ele alınmıştır. Değerlendirme bölümünde ise katalogda detaylı incelenen mezar tipleri, mezar taşlarının tipleri, kullanılan başlıklar, süsleme ve sembolik anlam, malzeme ve işleniş ile taşlarda yer alan kitabe metinleri başlığı adı altında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma kapsamında ulaşılan bilgiler verilmiştir.

Katalog No: 1

Fotoğraf No: 1-2-3

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: H. 925/ M.1519

Kime Ait Olduğu: Perihan ?

Formu/Biçimi: Baş ve ayak taşı düşey dikdörtgen prizma, açık lahit mezar tipi

Ölçüleri: Baş taşı: 81x33x6 cm

Ayak taşı: 150x33x12 cm

---

⁴ Yayınlanan bildiri de kara taşlı mezarlıkların öneminden bahsedilmiş olup Edirne'deki mezarlıklardan örnek verilmiştir. Hersekzade Ahmet Paşa Camii haziresine de değinilmiş ayrıca cami içerisindeki kalem işlerine de yer verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hakan Akıncı, "Kara Taşlı Mezarlıkların Önemi ve Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları", *Hersekzade Ahmet Paşa Camii Sempozyum Bildirileri ve Etkinlikleri 15 Nisan 2011*, Edirne, 2012, s. 78-96.

Hattı: Cefî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Baş taşı; üstten yarısı kırılmış durumdadır. Bu nedenle kitabesi üç satırdan oluşmaktadır. Satırlar enine kalın silmeler ile birbirinden ayrılmıştır. Yazıda istif sanatı kullanılmıştır. Mezar taşının kenar bordürleri burmalı sütunçeler ile sınırlandırılmıştır.

Ayak taşı; sonradan konulmuş olup üslup olarak 18. yüzyıla tarihlenmektedir. Yukarıdan aşağı hafifçe daralan gövde ve tepelik bölümlerinden oluşmaktadır. Gövde bölümünün merkezinde selvi ağacı motifi yer almaktadır. Selvi ağacının etrafında asma ağacı motifi, asma yaprakları ve salkım üzümleri ile güzel bir kompozisyon yaratılmıştır. Tepe kısmında kenger yaprağı motifi görülmekte ve hemen onun alt kısmında ise vazodan çıkan gül, lale ve beş yapraklı çiçekler bulunmaktadır. Gövde ile tepelik arasında kalan alınlıkta bir bitkisel bordür kuşağı dikkati çekmektedir.

Lahit Mezar; dört cephesinde merkezde birer rozet yer almaktadır.

Kitabe metni: (Taşın üst kısmı kırık olduğundan tam olarak okunamamıştır. Sene satırının hemen üzerinde mâte yazıldığı görülmektedir. Mâte kelimesinin üzerinde Perihan kelimesine benzetilebilecek harfler vardır. Eğer vefat eden kişi bir hanım olsaydı, Arapça kurallara göre mâte yerine mâtet denilmeliydi. Dolayısıyla Perihan isminin de doğruluğu tartışmalıdır.)

Fotoğraf No 1

Fotoğraf No 2

Fotoğraf No 3

Katalog No: 2

Fotoğraf No: 4

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzâde Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: 17. yüzyıl

Kime Ait Olduğu: X

Formu/Biçimi: Düşey dikdörtgen prizma

Ölçüleri: 105x41x7 cm

Hattı: X

Malzeme ve Teknik: Taş, zemin oyma

Tanım: Düşey dikdörtgen mezar taşı, yukarıdan aşağı doğru daralmaktadır. Tepe kısmında büyük rozet bulunmaktadır. Bir silme ile taşta dikdörtgen bir alan görülmektedir. Bu alanın içerisinde Edirnekari olarak nitelendirilen kaş kemer ve kemerin iki yanında daha küçük ölçülerde birer rozet motifi görülmektedir⁵. Dilimli kemerin iç kısmının bazı yerlerinde dökülmeler mevcuttur. Bu alan boş bırakılmış herhangi bir yazı ya da süsleme ögesine rastlanmamaktadır.

⁵ Yapım tarihi bilinmeyen mezar taşı Edirnekâri şahide özelliği göstermekte ve benzer örneklerle karşılaştırıldığında 17. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Edirnekâri şahideler için Bkz. Mehmet Kökrek, “Edirnekâri Şahideler”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, C. 58, 2015, s. 18-21.

Fotoğraf No 4

Katalog No: 3

Fotoğraf No: 5

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: H. 1140 M./1727-28

Kime Ait Olduğu: Yazıcı Mustafa

Formu/Biçimi: Silindirik

Ölçüleri: 47x22 cm

Hattı: Celî Tâlik

Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Silindirik formdaki mezar taşının üst kısmı kırılmış durumdadır. Enine silmeler ile üç satıra ayrılmıştır. Kırılan kısmın altında kalın bir silme, taşın etrafını sarmaktadır. Mezar taşında süsleme ögesi bulunmamaktadır.

Kitabe Metni:

6	6
Merhûm Yazıcı Mustafa	مرحوم یازجی مصطفی
Efendi rûhiçün	افندی روحچون
Sene 1140	سنه 1140

Fotoğraf No 5

Katalog No: 4

Fotoğraf No: 6

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: 18. yüzyıl⁶

Kime Ait Olduğu: X

Formu/Biçimi: Düşey dikdörtgen prizma, Örfi destarlı sarık

Ölçüleri: 88x32x13 cm

Hattı: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Düşey dikdörtgen formlu gövde, boyunluk ve örfi destarlı kavuktan oluşmaktadır. Kitabe enine silmeler ile serlevha dahil sekiz satıra ayrılmıştır. Son satırın yarısı toprağın altında kalmıştır. Gövde bölümünün sol üst köşesi kırılmıştır. Metinde istif sanatı kullanılmıştır. Kitabede tırfil ve kesme işaretleri kullanılarak harf aralarındaki boşluklar doldurulmuştur. Başlık bölümü geleneksel tarzdaki bir kavuk türüdür. Bu sarık çeşidinde sarma biçimine ve büyüklüğüne göre makamlar değişmektedir⁷.

⁶ Bu başlık tipi, Emine Baş'ın yüksek lisans tezinden yola çıkılarak, Beylerbeyi Camii haziresinde yer alan mezar taşları ile karşılaştırılmış, üslup ve dönem karakteristiği olarak 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Emine Baş, *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları*, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 553.

⁷ Fatih Çavuş, *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları*, İstanbul, 2018, s. 122.

Kitabe Metni:

Hüve'l-bâkî Ah ah ey felek ah her zaman Gitti oğlum ah Şerifim el-aman Nâib idi bu kazâda ol velid Ravza idi bana hayât şimdi mihnet-keşân Mâderin duhterlerin hasretle koydun ey Şerif Hasretinle tâ be-mahşer ederim âh u figân Son satır okunamıyor	هو الباقي آه آه اي فلك اه هر زمان كتدى او غلم اه شريفم الامان نائب ايدى بو قضاده اول وليد روضه ايدى باكه حياتى شمدي مختكشان مادرك دخترلرك حسرتله قويدك اي شريف حسرتكله تا بمحشر ايدرم اه فغان Okunamıyor
--	---

Fotoğraf No 6

Katalog No: 5

Fotoğraf No: 7

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzâde Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: 18. yüzyıl⁸

Kime Ait Olduğu: X

⁸ 18. yüzyıl mimari ve mimariye bağlı süslemede olduğu gibi mezar taşlarında da değişimin ayak izlerinin hissedildiği dönemdir. Mezar taşı barok-rokoko karakterli bitkisel tepelikli form göstermesinden dolayı üslup ve dönem özellikleri açısından 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bkz. Gülay Kurtişoğlu, “Sadelikten Gösterişe Edirne Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:16, Edirne, s. 34.

Formu/Biçimi: Düşey dikdörtgen prizma

Ölçüleri: 147x30x9 cm

Hattı: X

Malzeme ve Teknik: Taş, zemin oyma

Tanım: Düşey dikdörtgen, yukardan aşağı doğru daralan formdaki mezar taşının gövde bölümü boş bırakılmıştır. Mezar taşının tepelik kısmı iki yandan kıvrımlı kenger yaprakları ile sonlanmaktadır. Kenar hatlarında kalın silmeler görülmektedir.

Fotoğraf No 7

Katalog No: 6

Fotoğraf No: 8

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: H.1227/ M. 1812-13

Kime Ait Olduğu: Kocaelili Mustafa Ağa

Formu/Biçimi: Düşey dikdörtgen prizma, Kâtibi kavuk

Ölçüleri: 180x45x19 cm

Hattı: Talik

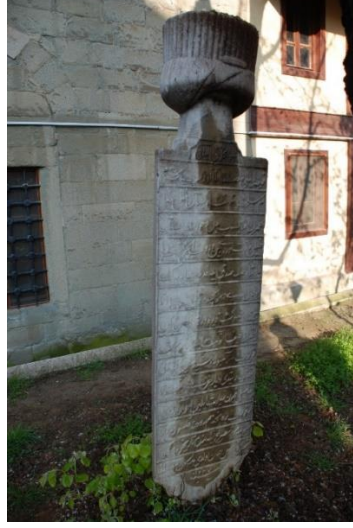
Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde yükselen, ön cephesi pahlanmış uzun bir boyun üzerinde kâtibi kavuk görülmektedir. Dikey şeritli

kavuşun üzerine sarılan sarık yanlara doğru fazladan şişirilmeden, başlığın neredeyse yarısına kadar sarılmıştır. Gövde bölümü enine silmeler ile serlevha ve tarih bölümü dahil on altı satıra ayrılmıştır.

Kitabe Metni: Osmanlı Türkçesiyle yazılan manzum metin, aruzun remel bahrinin fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün vezniyle, yedi beyit halinde Zekî mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır. Manzumenin son mısraında tarih düşürme sanatı yapılmış, Kocaelili Mustafa Ağanın ölümüne tarih düşürülmüştür. Son satırın kelimelerini ebced hesabıyla topladığımızda 1226 sayısı elde edilmektedir. Olması gereken tarih ile manzumede söylenen tarih arasında bir fark bulunmaktadır. “Söyledim bir mısra’ ile” lafzını “Söyledim bir fark ile” şeklinde anlamak gerektiği düşünülmektedir. Bu tarih, manzumenin bitiminde rakamla da kaydedilmiştir. Merhûmun ölüm tarihinin gün ve ayı da 25 Rebûlâhîr olarak belirlenmiş, Rebûlâhîr kelimesi metinde uzun uzun yazılmak yerine sadece “Ra” harfiyle gösterilmiştir. Bu tarih, miladi olarak 8 Mayıs 1812 tarihine tekabül etmektedir.

Hüve'l-hallâku'l-bâkî Kocaelili Mustafa Ağa o zât-ı mecîd Hem silahşör-i şehinşâh-i cihân zıll-i Hudâ Ömrün ifnâ eyleyip bezl ü cûd ile hemân Hayli müddet urdu dîn ü devlet içre püşt ü pâ Pâdişâh-ı âleme sıdk ile hidmet ederek Oldu fâni dehr içinde âkıbet pîr-i dü tâ Biri ez cümle Keşân'a Voyvoda olmuş iken Etmeden hayfâ ikâmet eylemiş azm-i bekâ Koyup İslambol'da Seyyid Mir Ali ferzendini İhtiyâr etti diyâr-ı gurbeti vâ hasretâ Hâsılı kabrin ziyâret eyleyen ihvân-ı dîn Okuyup bir fâtiha hem rûhuna kılısın duâ Söyledim bir mısra' ile bende târihin Zekî Kasr-ı Firdevs-i cinân oldu mekân-ı Mustafa Sene 1227 Fî 25 Rebûlâhîr	هو الخلاق الباقي قوجه ايليلي مصطفى آغا او ذات مجيد هم سلحشور شهنشاه جهان ظل خدا عمرن افنا ايليوب بذل و جود ايله همان خيلي مدت اوردي دين و دولت ايچره پشت و پا پادشاه عالمه صدق ايله خدمت ايدرك اولدي فاني دهر ايچنده عاقبت پير دو تا بيري از جمله كشانه ويوه ده اولمش ايكن ايتمدن حيفا اقامت ايلمش عزم بقا قويوب اسلامبولده سيد مير علي فرزندني اختيار ايندي ديار غربتي وا حسرتا حاصلي قبرن زيارت ايلين اخوان دين اوقويوب بر فاتحه هم روحنه قلسون دعا سويلدم بر مصرع ايله بنده تاريخن زكي قصر فردوس جنان اولدي مكان مصطفىا سنة 1227 في 25 ر
--	---

Fotoğraf No 8

Katalog No: 7

Fotoğraf No: 9

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzâde Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: 19. yüzyılın ilk yarısı⁹.

Kime Ait Olduğu: X

Formu/Biçimi: Kâtibi Kavuk

Ölçüleri: 21x17 cm

Hattı: X

Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Kâtibi kavukta ince dikey dikişli kavuğun üzerindeki sarık, kavuğu bütünüyle sararken üst bölümde dar bir şerit sarılmadan bırakılmıştır.

---

⁹ Kâtibi kavuk 1828 de II. Mahmut zamanında çıkarılan kıyafet nizamnamesinden önce mevki ve ünvanları ne olursa olsun memurların giydikleri kavuk çeşididir. Bkz. Mustafa Sürün, “İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi Mezar Taşları Tipolojisi Üstüne Bir Değerlendirme”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Türk Sanatları Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006. İstanbul hazirelerinde çokça görülen bu başlık tipi Şeyh Vefa Camii Haziresindeki örneklerle kıyaslanarak 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Fotoğraf No 9

Katalog No: 8

Fotoğraf No: 10

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: Mezar taşı, başlığına göre 19. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir.

Kime Ait Olduğu: Mir İbrahim

Formu/Biçimi: Düşey dikdörtgen prizma, Mahmudi Fes başlık

Ölçüleri: 107x34x15 cm

Hattı: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Düşey dikdörtgen prizma formu gövde, köşeleri pahlı, kademeli boyunluk ve Mahmudi Fes başlıktan oluşmaktadır. Kitabe bölümü enine ince silmeler ile yedi satıra ayrılmıştır. Serlevha geometrik bir kartuş içinde ayrı bir şekilde verilmiştir. Gövdenin üst alınlığında stilize kıvrık dallar ve gül motifi görülmektedir. II. Mahmud dönemine ait fes başlık olarak kullanılmış olup bu fes dönem özelliğidir. 1808-1839 yıllarında çokça kullanılmıştır. Mahmudi feslerin altı dar olup üst tarafı daha geniştir ve püsküllü olarak kullanılır. Bu mezar taşı başlığında aynı özellikleri görmekteyiz.

Kitabe Metni:

Hüve'l-bâkî Gonce-i ömr şerha şerha nev-bahâr olmuş iken (Geldi) bir bâd-ı helâhil bergimi etti hazân ... ömrümde akarken âb-ı ceyhûn-i hayât Tufan mevcesi garkâb kıldı nâgehan İrci'î fermânı geldi ben icâbet eyledim Azm-i ukbâ eyleyüp kıldım bekâyı âşiyân Mîr İbrahîm nâmım terk edip ettim sefer	هو الباقي غنجه عمر شرحه شرحه نو بهار اولمش ايکن ... برباد هلاهل برکمی ایتدی حزان ... عمرمه اقرکن آب جیحون حیات ... طوفان موجه سی غر غاب قیلدی ناگهان ارجعی فرمانی کلدی بن اجابت ایلدم عزم عقبا ایلویوب قیلدم بقایى آشیان میر ابراهیم نامم ترک ایدوب ایتدم سفر
---	---

Fotoğraf No 10

Katalog No: 9**Fotoğraf No: 11****Bulunduğu Yer:** Edirne, Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresi**Tarihi:** 19. yüzyıl¹⁰**Kime Ait Olduğu:** X

¹⁰ 19. yüzyıl mezar taşlarında yukarıdan aşağıya doğru daralan dikdörtgen formlu tip süsleme programı olarak tamamen Avrupa'dan gelen sanat akımlarının etkisindedir. Kemer alınlıklarında vazoda çiçek ve meyveler, stilize edilmiş yapraklar görülmektedir. G. Kurtişoğlu, *agm.*, s. 42.

Formu/Biçimi: Düşey dikdörtgen prizma, başlıksız

Ölçüleri: 75x46x11 cm

Hattı: Talik

Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Düşey dikdörtgen formlu mezar taşının yarısının toprağın altında kaldığı görülmektedir. Enine silmeler ile birbirinden ayrılmış üç satır ve başlık formuna benzer bir kartuşun içerisinde serlevha kısmı görülmektedir. Mezar taşının üst alınlığında merkezde tabak içerisinde meyvelere (kayısı) yer verilmiştir. Etrafında ise stilize bitkisel süslemelere ve palmetlere yer verilmiştir. Mezar taşının tepelik kısmı madalyondan oluşmaktadır. Boyunluk bölümünün iki kenarında yana doğru kıvrılan gırland motifi izlenmektedir.

Kitabe Metni:

5 Fâtiha Medîne-i Keşân nâibi müderrisîn-i kirâm Zevi'l-ihtirâmından fazîletlû Ahmed Rüşdi ...	5 فاتحه مدینه کشان نائبی مدرسین کرام ذوی الاحترامدن فضیلتلو احمد رشدی ...
--	---

Fotoğraf No 11

Katalog No: 10

Fotoğraf No: 12

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzâde Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: 19. yüzyıl.

Kime Ait Olduğu: X

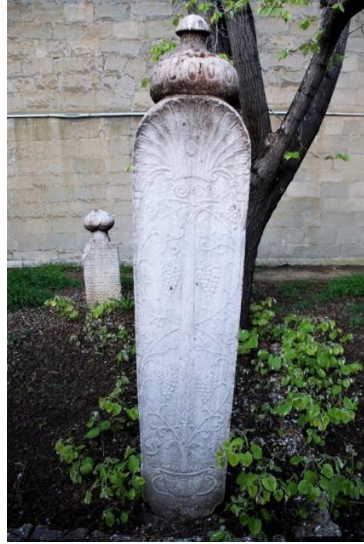
Formu/Biçimi: Düşey dikdörtgen prizma

Ölçüleri: 105 x 32 x11 cm

Hattı: X

Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Gövde kısmı ve hotoz başlığa benzer bir başlık kısmından oluşmaktadır. Gövde yukarıdan aşağı doğru daralmaktadır. Gövde merkezinde bulunan vazodan çıkmış bir Selvi ağacı ve çevresinde asma ağacı, salkım üzümler görülmektedir. Mezar taşı üst alınlığında kenger yaprağından oluşan bir kompozisyon vardır. Başlıktaki hotoza bakıldığında bir kadına ait ayak taşı olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf No 12

Katalog No: 11

Fotoğraf No: 13

Bulunduğu Yer: Edirne, Keşan Hersekzâde Ahmet Paşa Camii Haziresi

Tarihi: 19. yüzyıl

Kime Ait Olduğu: X

Formu/Biçimi: Düşey dikdörtgen prizma

Ölçüleri: 66x33x8 cm

Hattı: X

Malzeme ve Teknik: Mermer, zemin oyma

Tanım: Düşey dikdörtgen ayak taşı, yukarıdan aşağı doğru daralmaktadır. Normalde sivri kemer olan taşın üst kısmı kırılmıştır. Taşın alt kısmı da tahrip olmuştur. Ayak taşının merkezinde hurma ağacı görülmektedir. Hurma ağacı motifi cennet meyvesidir. Ayrıca hac vazifesini yapan hacıların ayak taşlarına işlenmektedir¹¹.

Fotoğraf No 13

DEĞERLENDİRME

Mezar taşları ile ilgili olarak çeşitli tipoloji araştırmaları yapılmıştır. Bu araştırmalar günümüze ışık tutarak mezar taşlarının nasıl ele alınması gerektiği konusunda bize yön vermiştir. Osmanlı mezar taşlarının, İstanbul ağırlıklı olmak üzere Trakya ve Anadolu'dan 1200 örneğe dayalı sınıflaması Bacque-Grammont/Vatin/Laqueur (1990) tarafından yapılmıştır¹².

Osmanlı Devleti'nin en önemli merkezlerinden birisi olan ve aynı zamanda başkentlik yapmış bir şehir olan Edirne, imar edilmiş semtleriyle gelişmiş bir şehre dönüşerek, bünyesinde barındırdığı şaheserlerle Osmanlı tarihindeki yerini almıştır. Bilindiği üzere kentleri kent yapan en önemli unsurlardan bir

¹¹ F. Çavuş, *age.*, s. 67.

¹² J.L. Bacque, vd., "Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları: Uygulanan Yöntemler ve Bilgisayarda Yapılabilecek İşlemler", *Erdem*, Ocak-1990, Cilt: 6, Sayı: 16, 1992, s. 197.

tanesi de o kentin görsel kimliğini oluşturan anıtsal mimarisidir. Bu anıtsal mimarinin içinde camiler ve mescitler ayrı bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda Edirne, 14. yüzyılın sonlarından itibaren başta cami ve mescitler olmak üzere yoğun imar faaliyetlerine sahne olmuştur. Türk sanatının bu anıtsal yapılarının yanında yine Türk sanatının en küçük yapıtları olan ve yaşanmış hayatların ve sosyo-kültürel olayların bir vesikası olan mezar taşları Edirne kent tarihi açısından bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu durum Edirne ve çevresindeki yerleşim yerleri içinde geçerlidir.

Edirne'deki Osmanlı Dönemi mezar taşları formları, kitabeleri ve süslemeleriyle önemli bir yere sahiptir¹³. Edirne'deki mezar taşları tiplerinin daha sade olmakla birlikte benzer örnekleri Keşan ilçesindeki Hersekzade Ahmet Paşa Camii haziresinde yer almaktadır.

Mezar Tipleri

Osmanlı dönemini kapsayan mezar tipolojisi araştırmalarında mezar tipleri genel olarak beş bölümde incelenmiştir. Bunlar; Toprak mezarlar, Çerçeveli mezarlar, Kapak taşlı mezarlar, Sandukalı mezarlar ve Sandık (lahit) mezarlar olarak tipolojik açıdan sınıflandırılmıştır¹⁴. Bu beş bölümde kendi içlerinde alt başlıklara ayrılmaktadır.

Keşan Hersekzade Ahmet Paşa haziresindeki mezar tipleri biri sandık (lahit) mezar olmak üzere diğerleri toprak mezarlar tipolojisine girmektedir. Bu araştırmada iki mezar tipi incelenmiştir.

Mezar Taşı Tipleri

Halit Çal tarafından geliştirilen tipolojiyi örnek alarak bu çalışmada sınıflandırmaya gidilmiştir¹⁵. Halit Çal'ın tipolojisine göre mezar taşları kadın ve erkek taşları şeklinde değil, mezar taşı gövde kesitinin dikdörtgen, kare, çokgen ve yuvarlak oluşuna, mezar taşının ön görünüşüne, başlıklı olup olmamasına göre tasnif edilmiştir¹⁶.

Keşan Hersekzade Ahmet Paşa haziresindeki mezar taşlarında görülen tipolojide düşey dikdörtgen gövdeli başlıklı ya da tepelikli tip görülmektedir. Kat. No. 2'de görülen Edirnekari mezar taşı üzerinde tarih ibaresi bulunmamakla birlikte N. İşli'nin makalesinden yola çıkılarak 17. yüzyıla

¹³ G. Kurtişoğlu, *agm*, s. 34.

¹⁴ Halit Çal, "Türklerde Mezar-Mezar Taşları", *Aile Yazıları*, Sayı:8, Ankara, 2015, s. 303-305

¹⁵ Halit Çal'ın yapmış olduğu yayınlardan bazıları şunlardır: Halit Çal., "Türklerde Mezar-Mezar Taşları", *Aile Yazıları*, S. 8, 2015, Ankara, s. 303-305. Halit Çal., "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III. Tebliğler*, 1999, İstanbul s. 206-217; Halit Çal- Özlem Ataoğuz Çal, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Haziresindeki Mezar Taşları*, Ankara, 2008.

¹⁶ H. Çal,- Ö. A. Çal, *age.*, s. 358.

tarihlendirilmiştir. Edirnekari üslubu Edirne’de ortaya çıkmasından dolayı bu isimle adlandırılmıştır¹⁷. Yalnızca bir daire kesitli tipte baş taşı görülmektedir. Araştırılan mezar taşlarında altı tane baş taşı, beş tane ayak taşı ve bir adet başlık bulunmaktadır.

Edirne’deki mezar taşları tip olarak incelendiğinde Hersekzade Camii haziresindeki mezar taşlarında görülen düşey dikdörtgen gövdeli başlıklı, Edirnekari ve tepelikli tip dışında mihrabiyeli mezar taşları, Zeyni mezar taşları ve Üsküflü mezar taşları da yer almaktadır¹⁸.

Başlık Tipleri

Başlık, çeşitli amaçlarla başa giyilen nesnelere verilen genel bir isimdir. Osmanlı döneminde baş giyimleri, dönemlerine göre pek çok şekil almıştır¹⁹. Mezar taşlarının başlıkları yatan kişinin mesleği, sosyal ve ekonomik durumu, tarikatı, ailesi ve pek çok konuda bilgi vermektedir. Halit Çal’ın yaptığı tipolojiye bağlı kalarak sarık, kavuk, fes tarikat başlıkları olarak ayrılmaktadır. Dönemin günlük yaşantısında görülen başlıklar mezar taşı başlığı olarak kullanılmıştır.

Edirne’deki mezar taşlarında en fazla görülen tip başlıklı mezar taşlarıdır. Muradiye ve Üç Şerefeli Camii haziresinde de başlıklı tipin daha yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Keşan Hersekzade Ahmet Paşa haziresindeki mezar taşlarında kullanılan başlık tipleri iki kâtibî kavuk başlık (Kat. No: 6-7), bir Örfî destarlı sarık başlık (Kat. No: 4) ve Mahmudi fes (Kat. No: 8) başlık şeklindedir. Kâtibî kavuk türü dikişleri ve sarıkların sarılış biçimine göre birbirinden ayrılmaktadır. Bilinen dokuz çeşidi vardır. Bazı çeşitleri, kapı kethüdarları, kâtipler, kapıkulları, saray görevlileri, orta dereceli memurlar, esnaf grupları ve alt kademe din adamları tarafından giyilirdi. Mezarlıklarda en çok rastlanan başlık türüdür. Yaygın olarak XVII. yüzyılı başı ile XIX. yüzyılın ortaları arasında kullanılmıştır²⁰. Örfî destarlı sarık küçük dereceli ulema, küçük ve orta dereceden kadılar, imamlar ve vakıflarda çalışanlar takmaktadır. Bu sarık çeşidinde sarma biçimine ve büyüklüğüne göre makamlar değişmektedir²¹. Mahmudi fes başlık II. Mahmud döneminde kullanılan feslere denmektedir. Bu feslerin altı dar üstü geniştir. Birden fazla

¹⁷ N.H. İşli, “Edirne Mezarları ve Taşları”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul, 1998, s. 445-447.

¹⁸ Mustafa Özer, "Edirne'deki Osmanlı Dönemi Mezarlıkları-Hazireler, Mezar Taşları ve Türbeler", *Konya Kitabı X* (Rüçhan Arık - M. Oluş Arık'a Armağan), Konya, 2007, s. 507-524.

¹⁹ Celal Esat Arseven, “Baş Giyimi - Baş Giyeceği”, *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, 1983, s.184.

²⁰ Mahmut Ökçesiz, *Kuşadası Adalızade Osmanlı Mezar Taşları*, İstanbul, 2013, s. 19

²¹ F. Çavuş, *age.*,s. 171.

püskül görülebilmektedir. Mezar taşlarında yaygın kullanıldığı bilinmektedir²².

Süsleme ve Sembolik Anlam

Mezar taşlarında süsleme baş taşlarında başlık ve alınıklarda daha çok görülmektedir. Ayak taşlarında ise alınlık ve gövde kısmında yoğunlaştığı görülmektedir. İncelemiş olduğumuz mezar taşlarında ağırlıklı olarak bitkisel karakterli motifler yer almaktadır. Bitkisel motifler ise, Selvi ağacı, asma ağacı, hurma ağacı, lale, gül, yapraklı çiçekler, kıvrık dallar, girland, stilize bitkisel şua ve madalyon motifleri ve meyve tasvirleri şeklindedir. Ayrıca nesnel süsleme ögesi vazo ve tabak tasvirleri de görülmektedir. Bu süslemelerin hepsinin bir yapılış amacı ve sağladığı bir sembolik anlam bulunmaktadır. Selvi ağacı tasavvufta da önemli yer tutmaktadır. Allah yazılışının ilk harfi Elifi simgeler ve Vahdet-i vücudun bir işareti olarak kabul edilmektedir²³. Selvi ağacı incelediğimiz Katalog No 1 ve 7 de görüldüğü gibi asma dalları ve üzüm salkımları ve lale motifi ile beraber kullanıldığı görülmektedir. Asma ağacı, asma yaprakları ve salkım üzümler ile birlikte tasvir edilmiştir. Asma ağacının kullanılması üzümün cennet meyvesi olması kullanımında yaygındır. Asma ağacının mezar taşlarında kullanımı bütün bir yüzeyi kaplayacak şekilde ya da Selvi ağacının etrafında görebilmekteyiz²⁴. Hurma ağacı, Katalog No 11’de görülmektedir. Hurma ağacı cennet meyvesidir ve hac ibadetini hatırlatmaktadır. Mezar taşlarında hurma ağacı motifinin olması o kişinin hacı olduğunu anlatmaktadır²⁵. Gazi Mihal Camii ve Beylerbeyi Camii haziresinde de hurma ağacı motifi yaprak ve salkımları ile birlikte tasvir edilmiştir²⁶. Lale motifi Katalog No 1’de görülmektedir. Lale Allah’ı temsil eder; yani vahdet-i vücudun bir işaretidir. Bu motifte aynı Selvi gibi Elif harfine benzetilmektedir. Bu önemi itibari ile de lale motifi mezar taşlarında görülmektedir. Mezar taşlarında gül motifi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Katalog No 1 ve 8’ de görülmektedir. İslam sanatında gül Hz. Muhammed’in sembolü olarak kabul edilmektedir²⁷. Kıvrık dal geç Osmanlı mimarisinde çokça kullanılmış bir süsleme ögesidir. Mimariden diğer süsleme alanlarına da aktarılmıştır. Bunlardan biri de mezar taşlarıdır. Kıvrık dal motifleri Katalog No 1,8,9 ve 10 da örnekleri görülmektedir. Girland motifi Katalog No 9’da madalyon tepeliğin altında bulunmaktadır. Meyve tasvirleri, ölümsüzlük sembolüdür. Kuran-ı Kerim’de geçen meyveler genelde mezar

²² H.P. Laqueur, *age.*,s. 147.

²³ İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 1999, s. 350.

²⁴ F. Çavuş, *age.*, s. 171.

²⁵ Ömer Faruk Dere, *Eyüp Sultan’da Taşa İşlenen Medeniyet*, İstanbul, 2011, s. 99.

²⁶ E. Baş, *agt*, s. 559.

²⁷ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, İstanbul, 1999, s. 95.

taşlarında süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Genelde meyveler bir tabağın içinde tasvir edilmiştir²⁸. Meyve tasvirî Katalog No 9’da görülmektedir. Kenger yaprağı incelenen örneklerde ayak taşlarının alınlığında kullanılmıştır. Geç dönemde yaygın bir şekilde kullanılan bu motif Katalog No 1, 4 ve 10’da görülmektedir.

Malzeme ve İşleniş

İnceleme konumuzu oluşturan mezar taşlarında, yörede sık olarak bulunan değişik yapıdaki taşlar görülmektedir. Bu taşlardan bazıları ilk bakışta mermer hissi vermekte, ancak detaylı bir biçimde incelendiğinde mermer olmadığı tespit edilebilmektedir. Mermer malzeme kullanılan mezar taşları da bulunmaktadır. Bu malzeme ölen kişinin ekonomik durumuna göre değişmekte olup bazı mezar taşlarında kaba, koyu renk mermer kullanımı görülmektedir. Edirne’deki erken tarihli mezar taşı örneklerinde ise kalker ve küfeki taşının kullanıldığı görülmektedir²⁹. Mezar taşlarında, işleme yöntemi olarak ise, zemin oyma tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte yazı ve desenler yüzeye çizildikten sonra etrafları aletler yardımıyla oyulmuş, kenarları ise çerçeve oluşturacak biçimde boş bırakılmıştır.

Kitabe Metni

Mezar taşları, üzerlerinde yer alan kitabeleri ile de dikkat çekmektedir. İncelenen mezar taşlarında sülüs, celi-talîk ve talîk olmak üzere üç farklı yazı tipi görülmektedir. Katalog 1, 4 ve 8 üzerinde celi-sülüs, Katalog 6 ve 9 üzerinde celi-talîk ve Katalog 3 üzerinde talîk hat kullanılmıştır.

Mezar taşları üzerinde yer alan kitabelerde; Başlangıç İfadesi, Durum Bildirme, Tanrıdan İstek, İnsanlardan İstek, Meslek, Sülale Adları, Ölenin Adı, Tarih gibi ifadeler yer almaktadır.

SONUÇ

Mezarlıklar ve hazirelerdeki tarihi mezar taşları eski Türk şehirlerinin bir bakıma “tapu senetleri” olmuşlardır³⁰. Bu çalışma ile birlikte Keşan Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresindeki mezar taşlarının bir araştırması yapılmış ve mezar taşları belgelenmiştir.

Keşan Hersekzâde Ahmet Paşa Camii Haziresi içerisinde, günümüze sağlam olarak ulaşabilmiş toplam 6 baş taşı, 5 ayak taşı ve ayrı olarak 1 adet

²⁸ F. Çavuş, *age.*, s. 69.

²⁹ M. Özer, *agm.*, s. 507-524.

³⁰ Semavi Eyice, “Mezarlıklar ve Hazireler”, *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri- Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique*, Cilt: I, Ankara, 1996, s. 124.

başlık yer almaktadır. Bu mezarlardan Katalog 1 sandık (lahit) mezar tipi, diğerleri toprak mezar tipindedir.

İncelenen mezar taşlarının 9 tanesi gövdesi dikdörtgen düşey kesimli formda olup, 1 tanesi silindirik formdadır. İncelemiş olduğumuz mezar taşları içerisinde, üzerinde tarih ibaresinin yer aldığı en eski tarihli örnek 1519 yılına, en geç tarihli örnek ise, 19. yüzyıla aittir.

Mezar taşlarında, yörede sık olarak bulunan değişik yapıdaki taşlar kullanılmış, işleme yöntemi olarak ise zemin oyma tekniği uygulanmıştır. Süsleme kompozisyonu olarak ise asma, Selvi, lale, yapraklı çiçeği, kıvrık dallar ve soyut yapraklı bitkisel karakterli motiflere yer verilmiştir.

Keşan Hersekzâde Ahmet Paşa Camii Haziresinde bulunan mezar taşları, genel olarak Edirne şehir merkezinde yer alan, diğer hazireler içerisindeki mezar taşları ile benzerlik göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akıncı H., “Kara Taşlı Mezarlıkların Önemi ve Hersekzade Ahmet Paşa Camii Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları”, *Hersekzade Ahmet Paşa Cami Sempozyum Bildirileri ve Etkinlikleri 15 Nisan 2011*, Edirne, 2012, s. 78-96.
- Arseven, C. E., “Baş Giyimi - Baş Giyeceği”, *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: I, 1983, s.182-185.
- Ayvazoğlu, B., *Güller Kitabı*, İstanbul, 1999.
- Bacque, J.L. vd., “Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları: Uygulanan Yöntemler ve Bilgisayarda Yapılabilecek İşlemler”, *Erdem*, Ocak-1990, Cilt: 6, Sayı: 16, 1992, s.197-214.
- Baş E., *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi 'nde Bulunan Mezar Taşları*, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 553.
- Çal, H.- Çal, Ö.A., *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, Kastamonu, 2008.
- Çal, H., “Türklerde Mezar-Mezar Taşları”, *Aile Yazıları*, Sayı:8, Ankara, 2015, 303-305.
- Çal, H. “İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III. Tebliğler*, 28-30 Mayıs, İstanbul, 1999, s. 206-217.
- Çavuş, F., *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları*, İstanbul, 2018.
- Dere, Ö.F., *Eyüp Sultan'da Taşa İşlenen Medeniyet*, İstanbul, 2011.
- Eyice, S., “Mezarlıklar ve Hazireler”, *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri - Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique*, Cilt: I, Ankara, 1996, s.123-134.

- İşli, N.H. “Edirne Mezarları ve Taşları”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul, 1998, s. 445-447.
- Karademir, M., “Keşan’da Bir Osmanlı Hatırası: Hersekzade Ahmet Paşa Camii”, *Hersekzade Ahmet Paşa Cami Sempozyum Bildirileri -ve Etkinlikler 15 Nisan 2011*, Edirne, 2012, s. 67-76.
- Kökrek, M., “Edirnekâri Şahideler”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 2015, s. 18-21.
- Kurtişoğlu, G., “Sadelikten Gösterişe Edirne Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:16, Edirne, s. 34.
- Laqueur, H. P., *Hüve'l- Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (Çev. Selahattin Dilidüzgün), İstanbul, 1997.
- Ökçesiz, M., *Kuşadası Adalızade Osmanlı Mezar Taşları*, İstanbul, 2013.
- Örnek, S. V., 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, 1988.
- Özer, M., "Edirne'deki Osmanlı Dönemi Mezarlıkları-Hazireler, Mezar Taşları ve Türbeler", *Konya Kitabı X* (Rüçhan Arık - M. Oluş Arık'a Armağan), Konya, 2007, s. 507-524.
- Pala, İ., *Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 1999.
- Sürün, M., “*İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi Mezar Taşları Tipolojisi Üstüne Bir Değerlendirme*”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Türk Sanatları Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.